

Deivių vaizdinio apmatai pagal XVI–XVII a. rašytinius šaltinius

Abstract: *Goddesses are one of the least investigated deities of ancient religion of the Lithuanians. The sources mentioning them can be divided into Protestant (Lutheran) and Catholic (Jesuitical) ones. The Protestant sources (beginning with Catechismus by Martynas Mažvydas) are of parenetic nature, therefore they provide less information about Goddesses. Catholic sources relate the cult of Goddesses to the stones kept in granaries and reveal ambivalence of Goddesses: their benevolence or hostility depends directly on their mood.*

Mįslingųjų „Deivių“ istorija šaltiniuose prasideda drauge su lietuviška spauda. Jos minimos jau pirmoje lietuviškoje spausdintoje knygoje – Martyno Mažvydo 1547 metų *Katekizme*. Nors ne kartą patraukusios krikščionybės diegėjų – katalikų ir protestantų – aki, rimtesnės tyrinėtojų atidos jos iki šiol nėra sulaukusios. Antai, iki šiol apimtimi nepralenktoje Zenono Slaviūno studijoje, skirtoje Mažvydo raštų paprotinei ir mitologinei informacijai, Deivės lieka visiškai nuošaly, tik paminimos kitų mitinių būtybių kontekste.¹ Prano Skardžiaus ir Jono Balio straipsnis *Lietuvių enciklopedijoje* iki šiol tėra vienintelis svaresnis bandymas aptarti mitologinę Deivių prasmę.² Tai, ką apie Deives knygoje *Apie dievus ir žmones* rašo Algirdas Julius Greimas, gali būti svarstoma tik jo mitologinių rekonstrukcijų kontekste ir esti prasminga tik priėmus pastarąsias už tikrą pinigą.³ Viena priežasčių, dėl ko Deivės liko tyrinėtojų regos lauko periferijoje – pats jų vardas, sutampantis su bendrinio daiktavardžio „deivė“ daugiskaita. Paviršutiniškai skaitant Mažvydo liudijimus ir neturint prieš akis platesnio šaltinių konteksto, nesunku pamanyti, jog kalbama tiesiog apie įvairias moteriškąsias senosios lietuvių religijos dievybes. Kiti atskirai paimti protestantiškųjų šaltinių liudijimai dar labiau drumsti, o kai kurie jėzuitiškieji šaltiniai į mokslo akiratį įvesti palyginti neseniai, arba į jį dar net nepatekė. Tad šis straipsnis yra pirmas bandymas nuosekliai ir analitiškai peržvelgti visa

turimą medžiagą, liudijančią apie sudėtingą senosios lietuvių religijos fenomeną, šaltiniuose vadinamą „Deivės“. Bus pasistengta skelbtą bei archyvinę medžiagą ne tik sutelkti, bet ir pateikti šio fenomeno interpretaciją, remiantis šaltinių kritikos, filologinės hermeneutikos ir religijų istorijos bei fenomenologijos prielaidomis. Deivės čia bus suvokiamos ne kaip religinės ar pasaulėžiūrinės sistemos („teologinis“) konstruktas, bet kaip XVI–XVII valstietiško pasaulėvaizdžio dėmuo.⁴

Protestantiškųjų šaltinių žinios

Kaip jau sakytą, Deivės pirmąsyk aptinkamos Mažvydo *Katekizme*. Šis *Katekizmo* fragmentas duoda pradžią protestantiškai (liuteroniškai) šaltinių sekai, nusidriekusiai iki XVI a. pab. ir, kaip tikimės parodyti, daugeliu ypatybių besiskiriančiai nuo katalikiškosios.

Deivės iškyla Mažvydo knygelės eiluotojoje pratarmėje, prasminiu atžvilgiu vientisoje atkarpoje, kurioje raginama pamesti pagoniškus kultus ir argumentuojamas krikščionybės pranašumas. „Pagonišku tamsybių, pagonišku dievų ir dvasių tema (...) yra gan bendro pobūdžio, o inercijos žymė, iš dalies ženklinanti šiuos svarstymus, daro juos tam tikru laipsniu abstrakčius“.⁵ Anot Toporovo, ši inercija ir konkretumo stoka radosi panašius kreipimusis nuolat kartojant nuo pat christianizacijos pradžios. Vis dėlto veikiausiai abstraktumą lėmė atkarpos, kaip ir visos pratarmės, parenetinis pobūdis. Autorius tokiu atveju nemato reikalo skaitytojui perteikti „objektyvią“ informaciją – pakanka, kad adresantas ir adresatas žino, apie ką kalbama. Norint iš tokio kalbėjimo išgauti naujų žinių, būtina imti domėn teksto visumą, jo intencija, o ne gliaudyti autoriaus paminėtus mitinius vardus. Žvilgtelkime pirmiausia į pratarmės visumą ir mums rūpimo „mitologinio“ ekskursio vietą joje. „Knygelė“ ir po jos vaizdiniu pasislėpęs autorius pirmiausia kreipiasi į „žmones“ – žemdirbius, ūkininkus, pirmais žodžiais įvardijamus krikščioniškai – „broliai seserys“. Raginimas pamesti senąsias pagoniškas dievybes eina po primygtinio kvietimo *imti – skaityti – permanyti*. Baigus „antipagonišką“ ekskursą, skirtą valstiečiams, adresatas staiga keičiasi. Apverktinos „žmonių“ religinės būklės charakteristika, suteikiant balsą pačiam ūkininkui (orig. p. 11.1–6) skirta jau ponams ir pareigūnams (nuo orig. p. 11.7), atsakingiems už valdinių sielas,

turintiems prievolę žmones varyti „kunigump, žekump“. Verta pastebėti, kad prabilęs ūkininkas nemini jokių dievybių – kalbama tik apie apeiginių gaidžio valgymą su „šventa burtinyke“. Tai būdingas aukojimo ritualas, tačiau čia pateiktas veikiau kaip reliktinis prietaras. Galiausiai Mažvydas kreipiasi į savo kolegas – kunigus, ragindamas būti uolius ir naudoti *Katekizmą* sielovadoje. Kaip matome, adresato atžvilgiu pratarėme skyla į dvi dalis – pirmoje kalbama „žmonėms“, t. y. valstiečiams, antroje – ponams, pareigūnams ir kunigams, tačiau pagrindinio motyvo požiūriu tekstas lieka vientisas. Tekstą vienija pastovūs pagrindiniai parenetiniai motyvai – semtis iš „knygelės“ išganingojo mokslo ir taip artintis prie Dangaus karalystės. Šių veiksmų subjektas irgi išlieka tas pats – „žmonės“. Antra vertus, „žmonių“ statusas ir įvaizdis abiejose dalyse yra skirtingas. Skirtingiems adresatams taikomos skirtingos retorinės strategijos. Jei antroje dalyje „žmonės“ tėra ‘valdiniai’, pasyvus kietos socialinės kontrolės taikiny, o atsakomybė už juos krenta valdantiejiems, pirmoje į juos kreipiamasi kaip į savaveiksmius ir už savo likimą atsakingus asmenis („jūs patys save rėdysit“ – orig. 9.19). Jie ne tik emociškai ir morališkai spaudžiami priimti naujaji (krikščionišką) mokslą, bet ir kviečiami išsiklausyti į argumentaciją. Ši argumentacija teikia tam tikrų žinių ir apie mums rūpimą to meto valstiečių mitinį pasaulį bei jo personažus:

„^{9.15} Tamsybės senąsias nuog jūsų šalin atvarysit,

Sūnus, dukteris nuog jų išgelbėsit,

Jei tą mažą krikščionių mokslą mokėsit

Ir pagal jo jūs patys save rėdysit.

Kaukus, Žemėpatis ir lauksargus pameskiat,

^{9.20} Visas velnuvas deives apleiskiat.

Tos deivės negal jum nieko gero duoti,

Bet tur visus amžinai prapuldinti.

Sveikatą, visus daiktus nuog to Dievo turit,

Kurio prisakymus čia manip regit.

^{9.25} Tasai Dievas dangų, žemę žodžiu vienu sutvėrė,

Šituo būdu žmones ir visus daiktus padarė.

^{10.1} Tasai kožnam žmogui vienas gal padėti,

Sveikatą ir palaimį tasai gal priduoti.

Tasai Dievs visas žmones nor didžiai mylėti,
 Dangaus karalystę dovanai nor dovanoti.
^{10.5}Aitvars ir deivės to negal padaryti,
 Bet ing peklos ugnį veikiaus gal įstumti.
 Pameskiat tas deives, Dievop didžiop pristokiat,
 Šitą mokslą visi linksmai priemkiat.

^{10.15} Be šito mokslo žmones regit kleidžiančias
 Ir deivių šimtą (jei tatai nemaž) turinčias.“⁶

Pirmiausia į akis krenta minimalistinis mitinių būtybių repertuaras. Jai svetima lotyniškosios pratarinės, kad ir kas ją būtų parašęs, erudicinė ambicija. Slaviūnas šį minimalizmą naivokai aiškino neapykantos pagonybei pagimdyta tradicija, įpratinsia „fiksuoti tik atsitiktines kulto apraiškas“⁷. Mums regisi, kad yra kaip tik atvirksčiai – fiksuojamos tik esminės „kulto apraiškos“. Eiliuotojoje pratarinėje praleidžiami visi stereotipiniai senosios lietuvių religijos įvaizdžiai, minimos tik būtybės, tiesiogiai susijusios su valstiečio gerovės gausinimu. Pastarųjų mitinių būtybių funkcijos aiškios iš lotyniškosios pratarinės: „kai kurie dėl pasėlių garbina Laukosargą, dėl gyvulių – Žemėpatį. Tie, kurie linę į piktus darbus, savo dievais išpažįsta aitvarus ir kaukus“.⁸ Mažvydas nemato reikalo papeikti net lotyniškojoje prakalboje minimo Perkūno. Pastarajam daromi įžadai, matyt, tolygūs žinomiems iš Lasickio, todėl svarbūs ne gerovės pagausinimui, bet nuostoliams išvengti.⁹ Vis dėlto įdomiausia, jog lietuviškojoje pratarinėje iškyla naujas mitinis personažas – Deivės. Atrodo, būtent jos yra svarbiausias mitologinės digresijos taikynys. Čia Deivės įvardijamos penkis kartus, o štai kitos būtybės – tik po kartą.

Žinoma, apie Deivių funkcijas tiesiogiai nepasakoma nieko – lygiai kaip ir laukosargo ar kitų. Vis dėlto jas galima nutuokti iš lietuviškosios pratarinės argumentų, nukreiptų prieš pagoniškuosius kultus. Argumentavimo linija tokia: kadangi vienatinis (krikščioniškasis) Dievas yra yra visa ko – dangaus, žemės, žmonių ir visų daiktų Kūrėjas, vien tik iš jo galima tikėtis tų gėrių, kurių pagonys tikisi iš savo garbinamų dievybių. Galiausiai Dievas siūlo žmonėms savo meilę ir artumą (Dangaus karalystę), maža to – visiškai veltui, dovanai. To negali pasiūlyti jokia pagonių

dievybė, tai svarbiausia Gerosios Naujienos naujovė. Tad, kai „knygėlė“ prisidengęs Mažvydas įsakmiai liepia dėl vieno ar kito gyvenimiško dalyko kliautis tik pasaulio Kūrėju Dievu, suponuojame, kad jo adresatas tuos dalykus kol kas viliasi laimėti savo pagoniškosios tradicijos siūlomais būdais. Šitaip gali būti gan patikimai rekonstruojama Deivių kompetencija. Dvi Mažvydo nuorodos yra pakankamai skaidrios. Viena yra tiesioginė – Deivės ikirikščioniškame pasaulėvaizdyje buvo tos, kurios teikė „sveikatą ir palaimį“ (10.2). Nėra abejonės, kad „palaimis“ čia suprastinas valstietiškame kontekste – kaip ‘sėkmė’, ‘gerovė’. Kita nuoroda kiek sudėtingesnė – čia Deivės gretinamos su aitvaru. Iki šiol tyrinėtojai (Slaviūnas, Vėlius) tenkinosi atkreipdami dėmesį, jog aitvaras nevadinamas „dievu“. Kokių prasmių kildina Deivių ir aitvaro sugretinimas, neklausta. Tiesa, Norbertas Vėlius akcentavo šią aitvaro-Deivių jungtį, tačiau gana keistu būdu: anot jo, Mažvydas Deivių vardą vartoja skirtingomis prasmėmis: 9.20–21 ir 10.15 „Mažvydas žodžiu *deivės* vadina visas pagoniškas mitines būtybes“¹⁰. Leidžiama suprasti, kad 10.5 kalbama jau apie kažką kita, bet nepasistengiama paaiškinti, kas tai galėtų būti, ir kodėl vienoje neilgo teksto atkarpoje tuo pačiu vardu vadinami skirtingi dalykai. Reikia iš karto pasakyti, kad Mažvydo tekste nėra nieko, kas patvirtintų Vėliaus teiginį – net 10.7 pavartotas įvardis „tas“ nebūtinai nurodo aukščiau vardytas mitines būtybes, jis taip pat gali turėti pabrėžiamąją reikšmę. Įspūdi, kad Deivės yra apibendrintas pagonių dievybių vardas, gali sudaryti vėlesni protestantų šaltiniai, kuriuos dar aptarsime. Dabar galime grįžti prie minėtos jungties – aitvaras ir Deivės turi turėti kažką bendra. „Kaip rodo lietuvių liaudies sakmės ir tikėjimai, svarbiausias aitvaro užsiėmimas yra nešti savo šeimininkui turtą“¹¹. Nuo seniausių laikų paliudyta, kad aitvaras ne gausina esamą turtą, o jį perneša iš svetimų aruodų savo šeimininkui. O štai Deivės nevagia svetimų turtų, tačiau skalsina ūkio labą, yra ūkininko, šeimynos, ir, matyt, kaimenės sveikatos laidas, tačiau, regis, nėra tiesiogiai siejamos su javų derėjimu ir gyvulių vislumu, jau kitų dievybių (Laukosargo ir Žemėpačio) kompetencijos sritimi. Tad Mažvydo analogija gal kiek paviršutiniška, bet nesunkiai suprantama – nei aitvaras, nei Deivės negali suteikti aukščiausio gėrio – artumo su Dievu (Dangaus karalystės), net jei ir pretenduotų galintys teikti žemiškąjį „palaimį“. Deivės Mažvydo tekste iškyla kaip fundamentalus ūkio gerovės garantas.

Apibendrinant galima pasakyti, jog Mažvydo pateikta informacija nėra išsami. Deivės pristatomos kaip pagrindinės krikščioniškojo Dievo varžovės, svarbesnės už kitas ūkio dievybes; jų gerbimas laiduojas sveikata, „palaimi“ tiek šeimininkui, tiek jo ūkiui. Tad, bent jau Mažvydo nuomone, Deivės valstiečių pasaulėvaizdyje yra pagrindinės figūros, o jų vardas vartojamas kaip pagoniškojo panteono metonimija. Šia prasme laikyti jas apibendrintu senųjų dievybių įvardijimu nebūtų tikslu. Apibendrinimo procesas sudėtingesnis. 1578 m. įsake Ragainės apskrities bažnyčioms Deivių vardas jau iš tiesų referuoja į pagoniškujų kultų visumą: „Mes priegtam ischtirem iog daug Kurschu ir Lietuwniku musu sha walschcziaus Ragaines ir Tilžes didi Deiwu alba stabu garbinaghima dara arba laika atla[n]kidami Gaius, affierawadami bernelius waschka [...] ir kitus žalineghimus alba žinawimus bei burtawimus laikantis“.¹² Tekste logikos ne per daug – visos religinės praktikos suplakamos į krūvą ir pakišamos po „Deivių arba stabų“ vardu. Jonas Bretkūnas *Postilėje* (1591 m.) beveik neabejotinai sekantis Mažvydu kalba nė kiek ne informatyviau ar logiškiau: „Pameskigi miela Lietuwa melstissi / kaukus / Aitwara / Szemepaczius alba kitas Deiwes ir numirusius schwentuosius“¹³. Maža to, atrodo, kad cituojami autoriai vargu ar žino apie „tikrujų“ Deivių egzistavimą ir pobūdį. Mažvydo metonimija čia iš tikro tampa apibendrinamąja sąvoka. Kaip tai įvyksta, tegalima hipotetiškai rekonstruoti. Pradėkime išvalgiu Vėliaus sutrikimu. Regis paskutiniu savo tyrimų laikotarpiu jis atsitraukė nuo jau aptarto mėginimo Mažvydo tekstą padaryti logiškesnį, atrandant dvejopas „deives“. Maža to, jis atkreipia dėmesį į keistą įvardijimą „velnuvos“. *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* II tomo įvade Mažvydui jis konstatuoja problemą, susilaikydamas nuo vienareikšmio sprendimo: „[S]unku suprasti, ką autorius vadina velnuvomis ir deivėmis – ar tai bendrinis visų jo išvardytųjų mitinių būtybių pavadinimas, ar savarakiškos būtybės (velnuvos – velniai, deivės – laumės)?“¹⁴ Tam tikrą atramą interpretacijai čia teikia garsusis Wolfenbuettelio postilės (1573 m.) pasąžas. Išvardijęs visą tradicinį dievybių katalogą ir identifikavęs bei apibendrinęs juos kaip demonus – velnius („nefang welnas ira etwaras, teip befas ira fzemepatis, teipag czertas ira Apideme, teiegi pikullai ira kaukai, tai wifa kruwai pati welina ira“ WP 85v, 24–25), pamokslo autorius ir vertėjas paremia savo teiginį bibriline citata: „Teip nefanga kalba f:

Dawidas Szaltarui tardams: Wifas Deiwes paganų Welnawa, A wefz-pas Diewas dangaus dare“ (WP 85v, 32/33)¹⁵. Tai eilutė iš Psalmyno (*Ps* 96,5) turinti atitikmenį *1 Kronikų knygoje* (plg. 1 Krn 16 [= 17 Luth], 26). Šis Mažvydo pratarmės ir WP sutapimas („Deivės – velnuva/velnava“) vartojant retą žodį velnuva/velnava (WP jis randamas dar 66r, 19) vargu ar yra atsitiktinis. Veikiau Mažvydas ir WP naudojasi tuo pačiu šaltiniu – į lietuvių kalbą išversta *Ps* 96,5 citata, vokiškame Lutherio vertime skambančia: „Denn alle Götter der Völcker sind Götzen / Aber der HERR hat den Himmel gemacht“, o Vulgatoje (*Ps* 95, 5): „quoniam omnes dii gentium daemonia, dominus autem caelos fecit“. Deivės čia neabejotinai sulyginamos su „velnuva“ – Liutherio *Götzen* arba lotyniškojo *daemonia* atitikmeniu. Dar viename WP fragmente (234r, 1–17, neįtrauktame į *BRMS* II), ‘Deivės’ paaiškinamos žodžiu ‘velinas’ ir jau tiesiogiai tampa bendrinio pagoniškųjų dievybių (tarp kurių įtrauktas ir aitvaras) įvardijimu:

„Čhus Jefus teip ant kuna kaip ir ant dufchias mufų ira mumus we-nas patz pagalbeninku, kagi tada biednafis fzmagus turretu kittų pagalbnikų kaip tai fzinų burteninkų, ir kittų manenikų iefchkati, angu kittas Deiwes, welinus, kaip tai fzemepaczius, kaukus Apidemes, kalnus Alkus, Vpes Akmenis Eitwarius Perkuna φ melfti a garbinti Jeib kakiagi ligai, akiu dantu, angu ieib kuragi funara kuna mufų, Tai nefš wifsi m: k: kurfai ftipru weru a nabafznu maldu padofti a ifchrada Čhun Jefų, kaip tafkat ir nu girdime ape tu biednughį fzmagu tai negales neku-budu buti, Jdant takių Čhus Jefus neturretų gielbeti a takienus padeti.“

Tai, kas pasakyta, rodytu, jog pagoniškojo valstiečių panteono įvardijimas Deivėmis yra ne etnologinis faktas, o knyginė konstrukcija. Mažvydas, gal ir ne per geriausiai išsivaizduodamas, apie kokią realią kalbama (konkretybes sužinome tik vėliau, iš jėzuitų raštų), vis dėlto žinojo Deivių svarbą ir, apytikriai, jų kompetenciją. Galbūt iš dalies dėl Deivių reikšmingumo, o labiausiai dėl turimų bibliinių lietuviškų šaltinių, jis šį įvardijimą vartojo ir konkrečiai (poroje su aitvaru), ir metonimiškai – valstietiškam panteonui apibendrinti. WP autorius (-iai) *explicite* rėmėsi Psalmyno citatos vertimu, ar tikriau interpretacija, ir buvo tikras, kad žodis ‘deivės’ tinka visai senosios religijos reliktu visumai (taip pat ir sakraliems objektams) žymėti. Kontrastui jau verta žvilgtelti į katalikiškąją informaciją, konkrečiai į analizuojamiems liu-

teroniškiems šaltiniams žanriniu pobūdžiu artimiausią vad. anonimino rengėjo Ledesmos katekizmą (1605 m.). Jame pateikiamas valstietiškuju kulto objektų ir įvairių burtininkų katalogas, ganėtinai panašus į ką tik cituotąjį WP. Galima netgi spėti ankstyvuojų christianizacijos laikotarpiu egzistavus savitą žanrą – klaidingų tikėjimų katalogus, kurie buvo koreguojami pagal vietos situaciją. Tačiau katalikiškajame kataloge Deivės išvardijamos kaip atskira kulto objektų grupė, šalia žemynų, perkūnų, alkų ir pan., be jokios apibendrinimo žymės¹⁶.

Bretkūno Biblijos vertime jau justi stiprus dvejojimas, ar 'deivės' yra tikrai ta sąvoka, kuria derėtų įvardyti pagoniškąjį panteoną. Minėtoji 1 Krn vieta jo verčiama pasitelkiant 'deives':

„Nefa PONAS yra didus ir labai pagiringas. Ir pašchlowintas ant wīsu Deiwiu. Nefa wīsu Pagonu Deiwes įra Abrofai. O PONAS sutwere Dangu.“¹⁷

Liuteris: „Denn der Herr ist groß und fast löblich und herrlich über alle Götter. Denn aller Heiden Götter sind Götzen / Der HERR aber hat den Himmel gemacht“ (1 Krn 16 [= 17 Luth], 25-26)

Vulgata: „Quia magnus Dominus, et laudabilis nimis, et horribilis super omnes deos. Omnes enim dii populorum idola: Dominus autem caelos fecit.“

Analogiška psalmės eilutė skamba taip: „Nefa Wiefchpats ira didis ir labai garbingas, ftebuklingas ant wīsu Diewu. Nessa visi Diewai pagoniu ebrasai. O Bet Wiefchpats dangų sutwere“¹⁸ – čia 'deivės' pakeičiamos 'dievais', galiausiai tolesnėje 97 psalmėje „Jam melfkites wīsi Diewai“ (Ps 97, 7b; Liuteris: „Betet ihn an, alle Götter“, Vulgata: „adore eum omnes dii“) parašėte įrašyta: *Deiwes*.¹⁹ Toks svyravimas matyti ir kitose vertimo vietose, kur Deivėmis norima vadinti stabmeldiškus Senojo Testamento „stulpus“.²⁰ Visa tai kalba už galimybę, kad lietuviškas 'deivių' vaizdinys ir žodis dar iki Bretkūno buvo pritaikytas Senojo Testamento politeistiniams vaizdiniais perteikti. 'Deivės' nėra pirmą kartą lietuviškojo religingumo sąvoka, įvardijanti dievų visumą, kaip galėtų pasirodyti iš protestantiškų šaltinių; sielovadiniam Bibli-

jos perteikimui ir vertimui pradinė apibrėžtos kuopinės realijos pras­mė buvo transformuota taip, kad tiktų apibendrinti bibliškųjų pagonių dievenių visumą. Bretkūnas juto, kad lietuviška daiktavardžio 'dievas' daugiskaita yra pakankama tai visumai įvardyti, tačiau tradicija vartoti 'deivių' sąvoką paliko ryškų pėdsaką jo verstame Biblijos tekste. Būtent iš Šventojo Rašto perteikimo 'deivės' nauja prasme atėjo į protestantiš­kuosius lietuvių dievų katalogus. Kodėl biblinei realijai žymėti buvo pasirinktas būtent 'deivių' žodis ir įvaizdis? Atsakymas, ar, teisingiau, hipotezė gali būti formuluojama tik žinant apie pradinę realiją ši ta daugiau, negu mums sako Mažvydas arba Bretkūnas. Žinių duoda ka­talikiškieji šaltiniai, ypač saugomi Romos Jėzaus Draugijos archyve²¹.

Katalikiškųjų šaltinių žinios

Kiek pavyko aptikti, anksčiausias katalikiškasis šaltinis, kuriame mi­nimos Deivės – 1584 m. Vilniaus jėzuitų kolegijos metinis laiškas²². Pa­gal nusistovėjusią praktiką vietovė nenurodoma, tačiau misionieriaus liudijimas iškalbingas:

„Deos suos quosdam et Deas habent plurimisque superstitionibus implicati sunt. (...) Dearum suarum monumenta et signa quaedam eji­cienda urgeret.“²³ Liet.: „Turi tam tikrus savo Dievus ir Deives, taip pat yra išvėlė į gausius prietarus. (...) [Misionierius juos] prispaudė išmesti tokius jų Deivių paminklus ir žymenis.“

Šis lakoniškas tekstas atskleidžia esminį Deivių kulto bruožą, kurio nesužinome iš liuteroniškųjų šaltinių. Deivėms skiriami *monumenta et signa* – jų prezencija primenantys religiniai ženklai. Daugiaprasmis *mo­numentum* vis dėlto pakankamai išraiškingas – jis religiniame kontekste nurodo votyvinį paminklą, statulą, atminimo ženklą, iš čia – antkapį. Visais atvejais kalbama apie nemenką, gerai matomą žymenį. Tie žy­menys buvo, kaip sužinome iš netrukus aptarsimų šaltinių, „nemaži akmenys“. Veikiausiai apie juos kalbama ir 1603 m. Vilniaus kolegijos misijų apraše:

„Nec praetermittendum in hac utraque missione quosdam tam cras­sa Dei et rerum coelestium ignoratione repertos, ut lapidibus ipsis nes­cio quid numinis inesse arbitantes, cultu superstitoso eos venerantur et decimas omnium rerum eis offerrent.“²⁴ Liet.: „Paminėtinas ir šiose

abiejose misijose aptiktas toks šiurkštus Dievo ir dangiškųjų dalykų neišmanymas, kad pačiuose akmenyse manė tūnant nežinia kokias dievybes, jas gerbė prietaringu kultu ir joms nuo visų dalykų aukojo dešimtines.“

Nei vienu, nei kitu atveju patys akmenys nevadinami Deivėmis – tai Deivių buvimo, jų sakralinės prezencijos vieta. Tačiau kaip tokie jie tarsi susilieja su Deivėmis, tampa jų regima išraiška. Atrodo, kad iš visų valstietišku senosios religijos relikto būtent Deivės labiausiai atitiko tai, kas Senajame Testamente ir krikščioniškoje apologetikoje buvo vadinama stabais. Jų atveju akmenys buvo ne beasmenės *sacrum* manifestacijos, bet veiklių dievybių buveinės, su jomis susiliejančių, bet drauge ir išlaikančių atskirumą. Tai galėtų paaiškinti, kodėl ankstyvojoje liuteronų (o gal net jų pirmtakų katalikų) katechetinėje ir parentinėje tradicijoje ‘deivių’ vardas buvo beįsigalįs bibliniam „tautu“ arba „pagonių“ dievų visetui įvardyti. Svetimieji, „tautu“ dievai Šventojo Rašto autorių akyse iš esmės yra „stabai“ („Omnes enim dii populorum idola...“). Maža to, tai reikšmingas (prisiminkime jau Mažvyda) ir paplitęs kultas. 1601 m. minimas jų garbinimas „daugelyje vietovių“ (turbūt Rytų Lietuvoje).²⁵ Net 1679 m. jėzuitai (Kuršo paribyje?) sunaikino apie šešias dešimtis „Deivių aukurų, gyventojų vadinamų DEYWES“²⁶. Tad plačiai garbinamos Deivės su savo neatskiriama „monumentais“ tampa tinkamu vardu netikriems dievams apibendrintai žymėti. Įdomu pastebėti, kad ši tradicija ataidi dar apie 1651 m. Žemaičių vyskupo Petro Parčevskio aplinkraštyje, kuriame raginama išmesti iš namų šukes, „welniszkoms dėjwoms afierawotas, nes winas tiktai ira Diewas tikras“.²⁷

Reikia iš karto pasakyti, kad šiandienė tyrimų padėtis ir turimos medžiagos apimtis neleidžia atkurti viso Deivių funkcijų ir garbinimo vaizdo. Vis dėlto trys 1600 – 1685 m. jėzuitų pasakojimai, jungiami su tegu ir su skurdžia Mažvydo informacija, leidžia apmesti raiškų eskižą. 1600 m. ir 1685 m. liudijimai mus pasiekė neabejotinai iš Vilniaus kolegijos misionierių. 1614 m. pasakojimas, įterptas į glaustą jėzuitų išikūrimo Lenkijoje istoriją, veikiausiai irgi kildintas iš Vilniaus kolegijos. Minimi kaimai, sprendžiant iš cituojamų vardų tarminių bruožų, buvo veikiausiai Aukštaitijoje.²⁸ 1600 m. laiško originalios versijos rasti nepavyko, jis žinomas iš spausdintinio metinių laišku leidinio, o čia dedamas tekstas iš BRMŠ II. Romoje laiškus rengiant spaudai redakciniai pakei-

timai būdavo daugiau stilistiniai, rimtesniu, prasme iškreipiančių ar nuskurdinančių pataisų pasitaiko nedaug, tad ir mūsų turimas tekstas pakankamai patikimas. Kiek abejotinas tik skaitymas *contractum*, persąsi mintis, kad originale būta kalbant apie lietuviškųjų dievybių rūstį įprasto *contractum*. Kiti du pranešimai skelbiami iš rankraštinųjų originalų. Tad pirmiausia chronologine tvarka pateikiame pačius liudijimus ir jų vertimus.

„1600 Alibi lapides non parvi in horreis, in terra defossi, superficie plana sursum versus, non terra, sed stramine contacti asservantur, quos Deyues appellant, atque ut custodes frumentorum et pecorum religiose colunt. Focus ipse ita ab omnibus observatur religiose, ut nemo accedere propius audeat; quod si quis eum attingat, eum *contractum* iri credunt. Mactant porcellum lactantem omni parte nigrum, quem coctum pater et mater familias, cum anu sacrificia comedunt; particulas autem tam ex porcello, quam ex aliis cibis, si qui forte parari fuerint, cum ter novem buccellis panis, anus in horreum defert, ubi dictum Deyues sola, remotis omnibus, placat. (...) Vulgo credunt feminam, quae non placato prius Deyues, Christiano eum non colenti nuberet, macie confectum iri; pecora, si quae in domum mariti, non facta pro illis oblatione, adduceret, esse interitura. Hos lapides, primum quidem aegre, ut demonstrarent, adduci potuere, veriti, ne quod malum grave in poenam numinis violati incurrerent. At ubi viderunt impune a nostris suos deos abiecte tractari, et pedibus conculcari, stultitiamque suam rideri; tum et ipsi accurrere intrepidi, lapides effodere, suamque in tam vilibus diis colendis stultitiam ridere et admirari non cessabant.“²⁹

Liet.: „Kai kur svirnuose laikomi į žemę įkasti nemaži akmenys, plokščiu paviršiumi atversti aukštyn, ne žemėmis, bet šiaudais apkreikti. Juos vadina „Deivės“ ir kaip javų bei galvijų sergėtojus maldingai garbina. Pats aukuras taip visų pamaldžiai godojamas, jog niekas nedrįsta arčiau prisiartinti. Jei kas jį paliestų, mano, kad tas žmogus būtų ištaškytas. Galabija žinduklį paršiuką, visą juodą, kuri išvirtą suvalgo šeimos tėvas ir motina kartu su sena aukotoja; daleles tiek nuo paršiuko, tiek nuo kitų valgių, jeigu kartais jų būtų ruo-

še, drauge su trejais devyneriais gabalėliais duonos senolė nuneša į svirną, kur, visiems atsitolinus, viena maldo minėtąsias Deives. (...) Plačiai tikima: moteris džiūte sudžius, jeigu tekėdama už krikščionio, negarbinančio Deivių, prieš tai nebus jų numaldžiusi; į vyro namus atsivedami gyvuliai, už juos nepaaukojus, išgaiš. Šiuos akmenis parodyti iš pradžių sutikdavo nenoromis, būkštaudami, kad jų neištiktų sunki ižeistos dievybės bausmė. Bet matydami, kaip mūsiškiai jų paikumui pajuokti nebaudžiamai jujų dievus nerūpestingai čiupinėja ir kojomis mindo, tai ir patys be baimės prisiartinę akmenis iškasė, juokdamiesi ir be paliovos stebėdamiesi dėl savo paikumo, kad garbino tokius menkus dievus.“

„1614 Jam Deabus horrea incolentibus porca faemina hostia fuit, citra eam pompa solenni cum apparatu ad horrea transmittebatur: per eam pompam mulier pullo amiculo vestita Sacerdotio fungebatur agmenque ducebat, sequebantur faeminae esculentis poculentisque instructae, coronas pisi caulibus et ciceris tecis grano vacuis contextas capitibus gestantes, atque cantilantes; ubi ad granaria venum, Deas subter scalas (e quibus manipulos more gentis Soli exponunt) habitantes vocant, ut hilares sibique et rebus suis non inimicae, non perniciosae, sed benignae atque beneficae sint, precabantur.“³⁰

Liet.: „Deivėms, gyvenančioms svirnuose, auka buvo moteriškos lyties kiaulė, priešais ją prašmatni eisena iškilmingai traukdavo prie svirnų: šioje eisenoje tamsiu apsiaustu apsigobusi moteris vaizduodavo kunigę ir vesdavo eisena, įkandin sekdamo moterys, užsidėjusios ant galvų vainikus, supintus iš žirnių virkščių ir tuščių avižirnių ankščių, nešinos valgiais ir gėrimais bei giedodamos. Atėjusios prie aruodų, šaukia Deives, gyvenančias po pakopomis (ant kurių genties papročiu deda pėdus prieš saulę), meldžia, kad linksmos ir joms bei jų labui ne priešiškos, ne kenkėjiškos, bet palankios bei geradariškos būtų.“

„1685 Quodam in pago ex his Deos certos, vernaculo idiomate DEIVES dictos, quos moriens mater filiabus unice colendos commendaverat velut Numina fovendis pecoribus propitia, audax Missionariorum manus demolita est.“³¹

Liet.: „Viename iš šių kaimų ryžtinga misionierių ranka sunaikinti tam tikri dievai, vietine kalba vadinami Deivės – juos mirdama motina pavesdavo dukterims išskirtinai garbinti panašiai kaip dievybes, palankias gyvulių globai.“

Pamėginkime apibendrinti šaltinių duomenis

1. Tai moterų vadovaujamas kultas, iš kurio vyrai nėra išskiriami. Nors Deivių garbinimu rūpinasi moterys (šeimos motina su senole aukotoja), jame dalyvauja ir šeimos tėvas. Šeimos motina mirdama Deives patiki savo dukterims. Kontrastą joms sudaro Dieviai Pagirniai; pastarųjų kultą motina paveda marčiai – jauniausiojo sūnaus žmonai.³² Panašu, kad Deivių kultas laiduoja merginai, o po to ir nutekėjusiai moteriai ryši su gimtąja sodyba ir šeima, o Pagirnių – atitekėjusios moters priėmimą į naują šeimą ir ūkį.

2. Daugelis senųjų reliktyvių aukojimų turi bendruomeninį pobūdį. Kaimas susirenka į aukojimo vaišes dažniausiai lūžiniais metų momentais. Mūsų atveju šaltiniai nemini, kad apeigos vyktų „nustatytu metu“, tačiau kalba apie dvejopą kultą – šeimos rate ir bendruomeninį. Pirmu atveju auka kuklesnė – paršelis, antru – stambi, kiaulė. Išskirtinis bendruomeninio kulto bruožas – moterų eisena. Tai turbūt vienintelis šaltiniuose senosios lietuvių religijos procesijos aprašas. Atrodo, kad būdavo apvaikščiojami visi kaimo svirnai, prie kiekvieno iš jų rituališkai puotauta ir melstasi. Tokio pobūdžio procesija sujungia kulto bendriją, paskleidžia ir sustiprina dievybės galią apvaikščiojamoje erdvėje.³³

3. Nesunkiai pastebimi chtoniniai ir vaisingumo motyvai: kiaulė, juodas paršelis, tamsūs apeiginiai drabužiai. Atskiro dėmesio verti gali būti lunariniai motyvai. Treji devyneri aukojamos duonos gabalėliai gali būti siejami su mėnulio kultu, mat „trys blyškiaveidžio Žemės palydovo atmainos – priešpilnis, pilnatis, delčia – dalija siderinį (žvaigždinį) mėnesį, trunkantį maždaug 27,3 paros, į tris devyniadienes savaites“. Iš čia kyla gausūs folkloro devynetai ir treji devynetai.³⁴ Žirniai taip pat galėtų būti lunarinė nuoroda – Libertas Klimka cituotame straipsnyje mini pavaizdžią mįslę: „Devyniašakis, devyniaragis – viršuj mėnuo žydi. Kas? Atsakymas – žirnis, kuris labai gerai auga, pasodintas stojus jaunam mėnuliui. Sakoma, kad padėtas ant būgno netgi šokteli aukštyr,

tegu tik jaunas mėnulis pasirodo“. Galiausiai ir sunykimo, nusilpimo bausmė jaunamartei primena mėnesienos įtaką augimui ir nykimui/dilimui.

4. Deivių ambivalencija šaltiniuose atskleista itin ryškiai – jų aukurai yra *sacrum* telkiniai, itin pavojingi nepašvęstiesiems, jos baudžia neatliekančius apeigų, jos gali būti piktos ir kenkėjiškos be matomos priežasties, todėl reikalingos maldymo. Jos nieko būdu negali būti laikomos globojančiomis dievybėmis – sodybos ar ūkio globėjomis. Veikiau jos priskirtinos prie archajiškų demoniškų būtybių, kurios valdo sėkmę ir palaiko sveikatą, bet gali netikėtai užsirūstinti ir imti kenkti. Šis ryšys su „laime“ ir ambivalencija gerokai vėliau paskatino kontaminaciją su laumių figūra, jau regimą Liudviko Jucevičiaus pateiktoje informacijoje³⁵. Vis dėlto ta kontaminacija nebuvo labai plati ar gili: „Sakmės, kuriose laumės vadinamos deivėmis, sudaro apie 7 procentus visų sakmių apie laumes.“³⁶

Paplītęs ir svarbus Deivų kultas sunyko ir dingo iš liaudies atminties bei papročių; šia prasme jo likimas iš esmės skiriasi nuo Žemynos, Gabijos ar Mėnulio garbinimo. Stiprėjančios religinės disciplinos sąlygomis nebeliko galimybių rengti viešas procesijas, sunyko patys Deives reprezentuojantys svirnų akmenys, iš dalies sunaikinti misionierių, iš dalies dingę keliantis į naujas sodybas, galiausiai archajiškus, gal net neturinčius antropomorfiškų bruožų Deivių vaizdinius pakeitė suprantamesnės Laumių figūros.

Santrumpos

ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu (Roma)

BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius, t. I–IV, Vilnius, 1996–2005.

GStA PK – Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin)

WP – Wolfenbuetellio postilė

Išnašos

¹ Slaviūnas, Zenonas. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. *Senoji lietuviška knyga: pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti*, red. V. Mykolaitis-Putinas. Vilnius, 1947, p. 165–214 = idem, in: *Lietuvių mitologija*, t. 3, sud. N. Vėlius ir G. Beresnevičius. Vilnius, 2004, p. 1–62.

² *Lietuvių enciklopedija*, t. 4. Boston, 1954, p. 410–412. Balio parašytoji dalis perspausdinta: Balys, Jonas. *Raštai*, t. 2. Vilnius, 2000, p. 106–107.

³ Greimas, Algirdas Julius. *Lietuvių mitologijos studijos*. Vilnius, 2005, p. 219–224.

⁴ Plačiau apie skirtumą tarp pasaulėžiūros ir pasaulėvaizdžio sandaros: Ališauskas, Vytautas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus: Tekstas ir kontekstai*. Vilnius, 2012, p. 74.

⁵ Топоров, Владимир. Н. *Начало литовской писменности: Мартинас Мажвидас в контексте его времени*. Vilnius, 2001, p. 59.

⁶ Cituojama pagal transpoziciją kn. Mažvydas, Martynas. *Katekizmas: Fotografuotinis ir transponuotas tekstai*, sudaryt. B. Stundžia, R. Šepetytė. Vilnius, 1997, p. 29, eil. 15–26, p. 31, eil. 1–8, eil. 15–16 (orig. p. 9–10). Cituojant skyryba ir didžiųjų raidžių rašyba priartinta prie originalo.

⁷ Slaviūnas, Zenonas, Op. cit., p. 7. Matyt, dėl tokios hermeneutinės prieigos Slaviūnas neižvelgė skirtumo tarp lotyniškosios ir lietuviškosios pratarinės mitologinių faktų bei jų pateikimo.

⁸ BRMŠ II, p. 184 (vertė Marcelinas Ročka).

⁹ Lasickis, Jonas. Apie žemaičių ... dievus, in: Ališauskas, Vytautas. *Jono Lasickio pasakojimas*, p. 108.21–26 (orig. p. 47).

¹⁰ Vėlius, Norbertas. *Chtoniškoji lietuvių mitologija*, sudaryt. P. Vildžiūnas. Vilnius, 2011, p. 93, išn. 25.

¹¹ Vėlius, Norbertas. Op. cit., p. 156.

¹² BRMŠ II, p. 234.

¹³ Ten pat, p. 318.

¹⁴ Ten pat, p. 182. Po Ingės Lukšaitės pasirašyto istorinio komentaro einantis mitologinis komentaras nepasirašytas, tačiau pagal stilių ir leidinio sandarą galima spėti, kad jo autorius – Norbertas Vėlius.

¹⁵ Teksto sudarytoja Jolanta Gelumbeckaitė, internetinė prieiga: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/wp/wp.htm>. Dėkoju dr. Jolantai Gelumbeckaitei už draugišką pagalbą rašant šį straipsnį.

¹⁶ BRMŠ III, p. 452.

¹⁷ GStA PK, XX. HA StA Königsberg StUB Königsberg, Nr. 46, fol. 25r.

¹⁸ Textkritische Edition der Übersetzung des Psalters in die Litauische Sprache von Johannes Bretke, Pastor in Labiau und Königsberg i. Pr., nach der Handschrift aus dem Jahre 1580, hrsg. von Friedrich Scholz, (*Biblia Slavica 6. Supplementum: Biblia Lithuanica 2*). Paderborn, 2002, fol. 85v.

¹⁹ Ibid., fol. 96r.

²⁰ Plg. pavyzdžius p. 144, išn. 5.

²¹ Plačiau apie šio archyvo lituaniką žr. Danieliuk, R. Lituanica w Rzyskim Archywym Towarzystwa Jezusowego: możliwe kierunki poszukiwań, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): Gyvenimas, veikla, paveldas*. Vilnius: Lietuvos Nacionalinis muziejus, 2012, p. 135–145.

²² Apie šį žanrą žr. kompetentingą apybraižą: Rabikauskas, Paulius. *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. L. Jovaiša. Vilnius, 2002, p. 336–340.

²³ ARSI, Pol. 50, f. 65-4v, 65-5r.

²⁴ ARSI, Pol. 51-II, f. 88v, cf. Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis, Duaci, ex officina viduae Laurentii Kelami, 1618, p. 656–657.

²⁵ *Litterae annuae Societatis Iesu anni MDCL*, Antverpiae apud Heredes Martini Nutii et Ioannem Meursium, 1618, p. 766, plg. BRMŠ II, p. 621.

²⁶ ARSI, Lith. 42-I, f. 98r.

²⁷ BRMŠ III, p. 529.

²⁸ Visas lotyniškas tekstas ir pirminė jo analizė: Ališauskas, Vytautas. Dievai po Lietuvos dangumi, 1614 metai..., *Naujasis Židinyš-Aidai*, 2012 / 2, p. 95–102.

²⁹ BRMŠ II, p. 620.

³⁰ ARSI, Pol. 50, f. 48r-49v.

³¹ Ten pat, Lith. 42-II, f. 294v.

³² BRMŠ II, p. 621.

³³ Leeuw, G. v. d. *Phänomenologie der Religion*. Tübingen, 1956, § 53.2.

³⁴ Klimka, Libertas. Trejų devynerių vainikas. *Šiaurės Atėnai*, 2005 06 25, Nr. 745.

³⁵ Jucewicz L. A. Kamienie litewskich bogin. *Tygodnik Petersburski*, 1836, Nr. 17; Ludwik z Pokiewia, *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów*. Wilno, 1846, p. 28–31.

³⁶ Vėlius, Norbertas. Op. cit., p. 92.

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

Outlines of the Image of Goddesses according to the Written Sources of the 16th-17th Century

Summary

Goddesses were mentioned for the first time in Martynas Mažvydas' *Catechismus*. This fragment of *Catechismus* gave rise to a sequence of Protestant (Lutheran) sources that stretched to the end of the 16th century. Information presented by Mažvydas is not exhaustive. Goddesses are presented as main rivals to Christian God, they are more important than other goddesses of the farm; their veneration guarantees health, "bliss" to both the master and his farm. Hence, it is already in the opinion of Mažvydas that Goddesses are main figures in a peasant's image of the world, and their name is used as metonymy of the pagan pantheon.

Long before Bretkūnas, the Lithuanian image and the word 'goddesses' were adapted to convey polytheistic images of the Old Testament. 'Goddesses' is not the initial concept of Lithuanian religiousness identifying the whole of gods as it might seem from the Protestant sources; to convey and assess the Bible in terms of pastoral counselling, the initial meaning of defined collective religion was transformed so that it should be suitable to generalise the whole of Biblical pagan deities. Bretkūnas felt that the Lithuanian plural form of the noun "god" was sufficient to identify that whole, however, the

tradition to use the concept of 'goddesses' left an indelible imprint on the text of the Bible that he translated. It was from the way the Holy Scripture was rendered that brought 'goddesses' bearing a new meaning to the Protestant catalogues of Lithuanian gods. Why it was the word and image of 'goddesses' that was chosen to mark the Biblical reality? The answer, or to be more exact, the hypothesis, can be formulated only knowing something more about the initial reality than we are told by Mažvydas or Bretkūnas. Catholic sources provide us with information. We managed to find out that the earliest Catholic source mentioning Goddesses was the annual letter of Vilnius College of Jesuits of 1584. It specified that Goddesses were assigned *monumenta et signa* – religious signs suggestive of their existence. Nevertheless, the polysemantic *monumentum* is expressive – within the religious context it denotes a votive monument, a statue, a remembrance sign. In all cases a significant, well-visible mark is referred to. Those marks were “quite large stones” which were also mentioned in the description of the missions of Vilnius colleges in 1603. In neither case were the stone themselves referred to as Goddesses – this was a place where Goddesses stayed, a place of their sacral existence. However, as such they as though merge with Goddesses and become their visual expression. It seems that of all peasants' relicts of the ancient religion namely Goddesses corresponded best to what was called idols in the Old Testament and Christian apologetics. In their case stones were not impersonal manifestations of *sacrum* but the dwelling place of active deities that merged with them and at the same time preserved separateness. This could account for the fact why in the early catechetical and parental tradition of the Lutherans (or perhaps even that of their forerunners Catholics) the name of 'goddesses' was on the verge of becoming established to identify the Biblical totality of the gods of “nations” or “pagans”. Foreign gods of the “nations” in the eyes of the authors of the Holy Scripture in essence were “idols” („Omnes enim dii populorum idola...“).

The generalised data of Protestant and Catholic sources allow us to suppose the following:

1. The cult of goddesses is a cult managed by women; however, men are not excluded from it. Though it is women who are responsible for

the worship of Goddesses (the mother of the family together with the old woman, the giver), the father of the family takes part in it too. When dying the mother of the family entrusts Goddesses to her daughters. The exception is deities Pagirniai, the mother commissions her daughter-in-law – the wife of her youngest son – to be in charge of the cult of the latter. It is likely that the cult of Goddesses guarantees a girl, and later a married woman, the relationship with her native homestead and her family, and the cult of Pagirniai guarantees acceptance of the woman who comes to live with her husband after the marriage to her new family and the household.

2. Many ancient relict offerings have a communal nature. The village gathers together for the offering feast most often during the critical time of the year. In our case the sources do not mention that rites should take place at a “fixed time”, however, they speak about the double cult – in the circle of a family and a communal one. In the first case the offering is more modest – a sucking-pig, whereas in the second case the offering is a big pig. A distinguishing feature of the communal cult is a procession of women. This is most probably the only description of the ancient Lithuanian religious procession found in the sources. It seems that all granaries of the village were visited, people feasted ritually and prayed at each of them. The procession of this nature united the cult community, spread and strengthened the power of deity in the space being walked round.

3. Chthonic and fertility motifs are easily noticed: a pig, a black sucking-pig, and dark ritual clothes. Possible lunar motifs deserve separate mention. Three-nine pieces of bread offered to Goddesses can be related to the cult of the moon, because three phases of the moon – the crescent moon, the full of the moon, the wane – divide the sidereal (stellar) month into three nine-day weeks”. This gave rise to abundant nines and three nines in folklore. Peas that are mentioned in 1641 as the decoration of the participants in the procession could also serve as a lunar reference. Finally the punishment of decline and weakening imposed on a bride reminds one of the influences of moonlight on the growth and decline/wane.

4. Ambivalence of deities in the sources has been revealed especially fully – their altars are accumulations of *sacrum* that are highly dangerous

to the unhallowed, they punish those who fail to perform rites, they can be angry and damaging without any obvious reason, therefore they have to be calmed. In no way can they be regarded as protective deities for homesteads or farms. Sooner they are to be attributed to the archaic demonic creatures, which are in charge of success and maintain health but they can also unexpectedly become wrathful and start doing harm. Much later this relation with “happiness” and ambivalence encouraged contamination with the figure of witches already seen in information conveyed by Liudvikas Jucevičius. Nonetheless, that contamination was not too deep or broad: “Legends in which witches are referred to as goddesses account for only seven per cent of all the legends about witches” (N. Vėlius).

A wide-spread and important cult of Goddesses deteriorated and disappeared from people’s memory and customs; in this sense its fate differed in essence from the veneration of Žemyna, Gabija or the Moon. Under the conditions of strengthening the religious discipline there were no longer any possibilities to hold public processions, the stones of granaries representing Goddesses disappeared – partly they were destroyed by missionaries, some part of them disappeared when moving to new homesteads, and eventually the archaic images, which might not have had any anthropomorphic features of Goddesses, were replaced with the figures of Witches.